

պէս և իմ ալդ թղթի կտորները—սեպարութիւնն—կուլ դնացին վերահաս հրծիղութեանց և ինձանում մնացին լոկ լիշողութիւններ և տպաւորութիւնք»...:

Վերոյիշեալ ձևով նկարագրուած են 76 վանք ու եկեղեցի. ալդ նկարագրութիւնների մեծամասնութեան վերջաբանն է. «...բայց ալդ բոլորը մի քանի օրում ոչնչացաւ 96-ի անցքերին»): Կամ «վանքը 1896-ի կոտորածի օրերում թէև շատ կեանք փրկեց, բայց շատերին էլ գերեզման դարձաւ: Ալդ տխուր և արիւնոտ ժամանակից գրեթէ մինչ ցնեղակալս թէ վանք և թէ նրա շրջակայքի հալաքնակ լալտնի գիւղերը ամալացել են իրանց բնիկներից և փոխարինել են նոցա տեղ լեռնալին քրդերը»):

Սրտամորմոք և տարագրուած հեղինակը բացառանշուժ է մաղաղաթալին ոճով. «\կալ են երկինք ու երկիր. Աստուած, հրեշտակ և համայն մարդիկ որ՝ ալդ սրբավայրերը հաղար ու բիւր մարդոց, լինէին դոքա հալ, թուրք, քուրդ, ասորի, Նւրուպացի, հանապազօրեալ մշտաւատ հայ ու ջուր սերով ու կարագովն մէկ տեղանխորաբար տուել ու հիւրասիրել էին օրերով ու շաբաթներով: Իսկ ալժմ, նոյնպէս վկայ են՝ որ շատերն ալդ սրբավայրերից զրկուած ու կողոպտուած ամեն կալք ու կեանքից և շատերն խորտակուած իրանց հաստատահիմն շէնքերից աւերակաց կարգն են դասուել...»:

Գիրքը, ինչպէս ասացինք արդէն, թէև գիտական արժէք չի կարող ունենալ, սակայն արժէ կարդալ՝ իբրև մի պարզ և անպաճոճ պատկեր ալն դառն. ու ողբերգական իրականութեան մի մասի, որով շրջապատուած են այսօր մեր արիւնհակիցները...:

Գիրքը լաղկացած է 161 էջից և լի է անթիւ տպագրական սխալներով:

3. ԷՄՄԱՆՇՈՒԷԼ ԶԱՀ. ՆԱԶԱՐԵՆԱՅ. Ոտանաւորներ. (երեխանների համար) 15 պատկերով. Մոսկուա 1903
գ. 50 կոպ.

Մեր նորագուն գրականութեան ամենաանհրաժեշտ մասերից մէկը, մա՛ն կա՛կան գրականութիւնը, շատ ողորմելի դրութեան մէջ է գտնուում թէ ըստ ծաւալի և թէ

ըստ բովանդակութեան, Մանկական ընթերցանութեան գրք-
քովկների կատարեալ սով է. եթէ մեր փոքրիկների ձեռքը
տալիս ենք երեքմէ հալերէն գրքեր,՝ դրանք էլ մեծ մասամբ
թարգմանական են և մանուկների անմիջական շրջակայքի
նկարագիրը չլինելով՝ կիսով չափ անըմբռնելի ինչ մնում նը-
րանց համար: Այդ գրքովկների մեծ մասը եթէ նոյն իսկ բո-
վանդակութեան կողմից մատչելի լինէին հալ մանուկների
հոգեկան աշխարհին, դարձեալ պէտք է անըմբռնելի մնալին
խեղճ երեխաների համար, որովհետեւ այնպիսի լեզուով ու
ոճով են պատմուած լինում առհասարակ, որ օտար են մնում
հալերէն պարզ ու անպաճոյճ լեզուով թոթովող Լևոնիկնե-
րի ու Լուսիկների համար:

Իսկական մանկական գրականութիւնը պէտք է ինքնու-
րոյն գրուածքներից բաղկացած լինի,—մեր խօսքը վերաբե-
րում է 7—9 տարեկան մանուկների ընթերցանութեան գրք-
քովկներին—որովհետեւ փոքրիկ մանուկը լաւ ըմբռնել կարող
է միայն այն, ինչ որ ընտանի է իրեն. օտար, անծանօթ շըր-
ջապատի և կեանքի նկարագիրը նա չի կարող իւրացնել, ուս-
տի և նրա հոգու սեպհականութիւնը չի դառնալ, նա չի հաս-
կանալ լիովին: Այս է պատճառն անհ, որ անհրաժեշտ է հա-
մարում մայրենի լեզուով գրուած և ինքնուրոյն գրքովկներ
տալ փոքրիկների ձեռքը: Տարաբաղդաբար մեր մանկական
գրականութեան մէջ ինքնուրոյն գրուածքների թիւն այնքան
քիչ է, որ կարելի է նոյն իսկ ասել՝ թէ բոլորովին չկայ: Պ.
Աղախանը դադարեց գրելուց և այսօր չկալ մէկը, որ նրա սկը-
սածը շարունակէ ու հարազատ, անխառն ընթերցանութեան
նիւթ տալ ամենքի համար սիրելի փոքրիկ հալ երեխաներին:

Արժ. Էմմանուէլ քահ. Նաղարեանը, որ երկար ժամա-
նակ ուսուցչութեամբ է պարապել և լայտնի է իբրեւ հեղինակ
հալերէն դասագրքերի, չէ մոռացել հալ մանուկներին և նո-
րերս հրատարակել է «Ո տ ա ն աւ ո Ր ն եր — երեխաների հա-
մար» անունով մի պատկերազարդ գրքովկ, 72 էջից բաղ-
կացած:

Մենք ցալժմ չէինք լսել Արժ. հօր բանաստեղծական
ձիրքի մասին, ուստի հետաքրքրութեամբ բաց արինք գրքոյ-
կը, բայց հենց առաջին երեսի վրայ կարդացինք հեղինակի
«Երկու խօսքը», ուր ասուած է. «Աչքի առաջ ունենալով այն

հանդամանքը, որ լանդաուր գրուածքները աւելի սիրով են կարդացում, քան անլանդները՝ ես, իբրեւ փորձ վճռեցի մի երկու ոտանաւոր գրել, «առանց, սակալն, մեր բանաստեղծներ շարքը խտացնելու չաւակնուած իւրն ունենալու»:

Ուրեմն ընթերցողը ոչ թէ բանաստեղծութիւն պէտք է կարդալ գրքովի մէջ, այլ «ոտանաւոր» կամ «լանդաւոր գրուածք»:

Հարկաւ իբրեւ բացարձակ ճշմարտութիւն չի կարելի ընդունել, «որ լանդաուր գրուածքներն աւելի սիրով են կարդացում, քան անլանդները», որովհետեւ «սիրով» կարդալու անհրաժեշտ պայմանը լանդը չէ, այլ նիւթի հետաքրքրական և հասկանալի լինելը:

Ոտանաւորները բաժանուած են երկու մասի. ա. կարդալու բաներ (16 հատուած) և բ. գրելու կանոններ (5 հատ.):

Թէպէտ և չափահասներին համար խորթ դաղափար է առանց բանաստեղծութեան ոտանաւորը, բայց և այնպէս այս գրքովից կարող են օգտուել մեր մանուկները և մի քանի ոտանաւորները նոյն իսկ հաճութեամբ կարդալ ու միտները պահել:

Կան հատուածներ, որ պարզ են և ըմբռնելի փոքրիկների համար. այս տեսակէտից հէնց առաջին ոտանաւորը «Սիրած-չսիրած բաներ» կարելի է լաջող համարել—

«Ես սիրում եմ լոյս արեւ,
Որ վառվում է իմ վերեւ,
Նա է տալիս աչքիս լոյս,
Տալիս է և կեանքի լոյս»:

Մանկան համար լաւ պատկերացումն է առաջին 3 տողը, իսկ չորրորդը անհասկանալի նրա համար ու երկար բացատրութիւնների կարօտ:

Յաջող չի կարելի համարել «Որ ամսին ինչ տօն ունենա», որի վերջին տունը հետեւեալն է.

«Սեպտեմբերը՝ Կոլսի ծնունդ,
Հոկտեմբերը չունի սերունդ (?)
Նոյեմբերը՝ Կոլս ընծալում
Երեք ամաց՝ սուրբ տաճարում»:

«Մեր մեծ տօները» երկար ոտանաւորի մէջ լաջող հա-

տուածներ կան, սակայն այստեղ կալ նաև բանաստեղծ ու թիւն և բանաստեղծը «մեռելի ոտ ու գլխում» «Տէր, տիրացու» է կանգնեցում. արդ բաւական չէ, բանաստեղծը մեռելին խնդրում է և աղօթել.

«Հարուստ մեռլի ոտ ու գլխում
Տէր, տիրացու, ուրախ կանգնած՝
Սուրբ երգերն են կըլ-կըլացնում
Ղարիւր մեռել անտէր թողած:

Ղարիւր մեռել, հողիդ ղուրբան,
Աղօթք արա, ես մեծանամ.
Մուշից, Վանից — ինչ մեռել կան՝
Գերեզմաննիդ օրհնել պիտ տամ»:

«Իմ աղօթքը» արդէն շատ չոր ու ցամաք աղօթք է.

«Մեր Հայր, որ քն բարձրումն ես,
Մենք ճրտեղ, դու ճրտեղ ես.
Ինչ որ ուզենք, խնդրենք Գեղ՝
Դու ամէն բան հասցրու մեղ...»:

Մեծ-մալրը՝ լաւ տպաւորութիւն է թողնում,
Բայց վերջին տունը շատ է կաղում.

«Մի պատկեր կալ՝ մեր պատից կախ.
Մալրըս կասէ՝ «Այ քո մեծ-մալր»:
Երբ նայում եմ, ասում եմ՝ «Ա՛խ,
Ի՛նչ կը լինէր, կենդանանալը»:

«Մեր պարտքը» բանաստեղծութիւն չէ, այլ փիլիսոփայութիւն և այն էլ խիստ թունդ սօցիալական փիլիսոփայութիւն.

«Կարօտ մարդու ինչ տալիս ես,
Թէ փող, թէ գործ դու քեզանից՝
Ողորմութիւն չպէտք է կարծես;
Այլ՝ քիչ-քիչով խլած նրանից»...:

«Հիմա, ինչ որ մենք տալիս ենք
Խեղճի, որբի՝ մախալներով,
Այն է, ինչ որ մենք խլել ենք
Այն թուլերից՝ տաս փութերով»:

«Մեծ-մօր օրհնանքը» սահուն է. մանուկները սիրով և հեշտութեամբ բերանացի կսովորեն:

Երկրորդ մասում պարունակուող սակաւաթիւ ոտանա-

ւորներն ուղղադրական կանոններ են պարունակում իրենց մէջ. քերականական կանոնները միտը պահելու կամ հեշտութեամբ լիչելու համար՝ այս միջոցին դիմելը շատ էլին սխրում հին մանկավարժները. սակայն այժմ արդպիտի ա բ հ ե ս տ ա կ ա ն լ ի շ ո ղ ու թ իւ ն ից ղերադաս է համարում խելացի լ ի շ ո ղ ու թ իւ ն ը, որ հիմնւում է հոգու ըմբռնման և հասկանալու կարողութիւնների վրայ: Այդ նպատակին շարմարեցրած ոտանաւորների թերութիւններից մէկն է լինում սովորաբար՝ հատուածների մէջ տրամաբանական կապի թուլութիւնը, որից ղերծ չէ մնացել և մեր հեղինակը.

«Մանուշակից սովորաբար

Անուշ, ախորժ հոտ է դալիս:

Մեր ցուրտ սարը ամէն ամառ

Ոչխարների հօտ է դալիս»:

«Կուրութիւնն էլ, կաղութիւնն էլ՝

Թէ մարդու մէջ կալ, ա բ ա տ է.

Այս մէկ տարին, ամենից էլ

Խոտն ու դարին շատ առատ է»:

Շատ տեղ էլ որոշ տառով գրուած բառեր շարելու համար՝ ծիծաղելի մտքեր են կաղմուած.

«Առողջ ագռաւ՝ լի է անտառ.

Գոռոզ առիւծ փշրեց մացառ»:

«Մեր պարտէզում մի առու կալ.

Առու որդիս թող անտեղ դար»:

«Էգուց, վաղ-վաղ, լուսանալիս

Եկ սէխտ գնանք մեր Սուրբ Սարգիս.

Իսկ եթէ դու շուտ չը դարթես՝

Մէկ սկզտ նստիր, որ մեզ հասնես»:

Հարկաւ ոչ ոք չէ հետաքրքրում ագռաւի առողջութեամբ, ոչ ոք չէ ասում թէ թող իմ առու որդին դալ. հալ մանուկներն ուղտով ոչ մի տեղ չեն գնում, սակայն այս դաղափարները հանդէս են բերուած, որպէս զի նման տառեր կամ բառեր շարուին միմեանց ետեից....

Գրքովը տպուած է ընտիր թղթի վրայ. պատկերներից մի քանիսը լաւ են, բայց ընդհանրապէս պարզ և որոշ չեն:

Ցանկալի է, որ Արժ. Նազարեանի այս գրքովը երկրորդ անգամ տպագրուէր՝ վերամշակուած և զտուած: